

UTAZÁS UTÁNI BESZÉLGETÉS BAKOS ILDIKÓ SZOBRÁSZMŰVÉSSZEL

– Utolsó találkozásunk óta olyan élményekben volt részed, hogy feltételezhetem: most nem ugyanaz az ember ül velem szemben, mint aki ősszel.

– Biztos, hogy nem ugyanaz ül. (Nevet.) De ha a keletre hívatkozunk – amerre jártam –, akkor azért ma te sem vagy ugyanaz, mint aki akkor. A folyamatos változás is nyomot hagy rajtunk.

– Utaztál.

– Vietnamban és Kambodzsában jártam. És nagyon sok tapasztalatot szereztem ezalatt az idő alatt. Nem csak azért, mert ezekben az országokban egy nekünk idegen kultúra létezik, hanem azért is, mert ott olyan szituációkba keveredek az ember, hogy saját magával kerül egy másfajta kapcsolatba. Olyan tulajdonságaira lát rá, olyasmiket tapasztal meg, vagy olyasmit tudatosítanak benne mások, amikre nem kerül sor, ha a hétköznapi, a mindennapi életét éli.

A legkülönösebb élményem vagy tapasztalatom a kommunikációval, pontosabban a kommunikációs nehézségekkel kapcsolatos. Jelenti ez a két kultúra, tehát a nyugati és a keleti közti kommunikációs nehézséget, ami a mai napig fennáll. Bármennyire is összeszűkült a világ, vagy ezek a kulturális különbségek bármennyire is eltűnőben vannak, úgymond összerosódik minden, ezzel együtt valami olyan mély kódoltság van mindenkiében a saját kultúrájából, minden területre kihatóan, hogy ezt nagyon nehéz fölülírni. Bármennyire is vannak a törekvések egy uniformizált világ létrehozására – és ennek ezer jele van – ez nem megy egykönnyen. Az csak a felszín, hogy mindenki bizonyos márkájú motoron szeretne rohagálni, autóban szeretne ülni, hogy a televízió keresztül a multicégek reklámjai jelennek meg és hatnak. Ugyanakkor mélyen alant ott az a génszinten kódolt erő, mező, amelyikben történik a kommunikáció, amelyik meghatározza az egymással való bánásmódot. Én ezt most vettem először észre, hogy ez milyen furcsa nehézség.

Tízennégy éves korom óta, vagy még előbbtől kezdtem ismerkedni a keleti kultúrával, mert engem vonz. Foglalkoztatt a művészete, az irodalma, jelen volt az életemben, és azt hittem, hogy egy csomó mindent tudok erről. És a buddhizmus iránt is régóta kialakult az érdeklődésem. Azt gondoltam, hogy nem idegen terület, ahova megyek. Hogy nagyon is tudom, hogy másképp viselkedik mindenki, és hogy mélyen másképp. És a kommunikációval kapcsolatban mégis meglepetések értek. Olyan típusúak is, hogy fölteszel egy kérdést, a másik nem érti, mond valamit, s erre az egészre úgy kell, hogy rájőjjél, esetleg napok múlva, mert nem fogja a tudodra hozni. A munkám során is merültek fel kommunikációs nehézségek. Másfél hónapig egy szobrot csináltam a vietnami Hué városban, s a munka kapcsán szakmai kommunikációs nehézségek is adódtak. Hogy mást jelent egy forma. És különbözik az elkészítése.

Az emberek közti kommunikáció nehézségei nem csak nyelvi kommunikációs nehézségek. Egy adott szituációban a működést is nehezítik. Ha együtt dolgozol, együtt élsz emberekkel, befolyásolja, hogy hol van a tűréshatárod. Meddig terjed a türelmed. Én egy azonos kultúrában felnőtt emberrel mentem Vietnamba, egy kollegával, aki harminc év óta még a barátom is, és még köztünk is kommunikációs nehézség volt. Ami az ember személyes karakteréből fakadó, az is mint nehézség volt képes jelentkezni.

Valamiféle olyan dolgot tanultam ebből az egészből, amit nem hittem volna. A magányt, ha úgy tetszik. Nem gondoltam volna, hogy a magány ilyen módon egyszer megint visszaköszön az életemben. Úgy látszik, nekem ez a dolgom, ezzel babirkálni. (Nevet.) Ez döbbenetes volt. A két ember közti kommunikációs lehetetlenséget kellett megtapasztalni. A két ember, két kultúra, két ország, két bármi közöttit. Hogy miért nem tud működni a legelemibb szinten sem. De hát, hogyha valakivel ugyanott nősz fel, ugyanabban a kultúrában, azt a nyelvet beszéled, és az sem működik, akkor hogy tudna működni más országokból jött emberek között, akik más nyelven beszélnek, más struktúrákkal, és mindez egy teljesen másféle kultúrában. Különös élmény volt. És időnként nagyon fájdalmas, és nagyon megrendítő is. Ugyanakkor meg egy másik szinten pont emiatt volt fel-emelő, meg meggyőző. Hogy ezt az autonómiát meg lehetett tapasztalni, ami mindent jelent.

– Hogyan zajlott maga az utazás?

– Előbb Vietnamban, aztán Kambodzsában voltunk. Nemzetközi szobrász szimpóziumon vettünk részt Hué-ban. Én nem először jártam Vietnamban, ez a második utam volt oda. Most úgy került rá sor, hogy a nagykövetünk szerette volna, ha magyarok is részt vesznek. Rengeteg vietnami tanult Magyarországon, több ezren, ismerik Magyarországot, és második hazájuknak tekintik, közülük sokan kaptak nálunk valamit, amire szívesen emlékeznek. Egyébként azokat a vietnamiakat, akik Magyarországon tanultak, úgy hívják, hogy magyarosak. Közülük akárhánnyal találkoztunk, mindenki gyönyörűket mondott Magyarországról. Hogy őket itt a kollégák segítették és szerették. Szinte az összes ember, aki nálunk végzett, kariert csinált otthon, magas pozícióban van.

A két ország kapcsolatának is köszönhető, hogy a magyar nagykövet elérte, hogy a szimpóziumon jelen legyen a magyar művészet is. Minket ismert, tudta hogy mit csinálunk, és úgy gondolta, hogy helyt fogunk állni. Azt is tudta mind a kettőnk-ről, hogy érdekel minket a keleti kultúra. Az ő javaslatára hívtak meg minket. Nehézségeink csak abból adódtak, hogy ez egy nonprofit szerveződés volt, s minden országból a résztvevő próbált meg szponzorokat találni, hogy a részvételét finanszírozzák. Minket a Nemzeti Kulturális Alap és a minisztérium a csere-egyezményére hivatkozva támogatott. De rengeteg olyan pontja volt a szimpóziumnak, amit anyagi okok miatt nem tudtunk volna teljesíteni, ha a vietnami vendéglátó fél nagyvonalúan magára nem vállalja. Az Akadémia rektora is volt három évig Magyarországon, és jó szívvel emlékezett az itteni életére. És ezért segített.

Hat hét volt a hué-i művésztelep, és ott pontosan úgy zajlott minden, mint egy művésztelepen. Dolgoztunk, meg együtt dolgoztunk, kirándultunk meg beszélgettünk, a diákat néztük egymás munkáiról és így tovább. Jártuk a környéket, már amennyire a körülmények engedték, mert nagyon monszunos idő volt, és több tájfun látogatta meg azt a vidéket, amíg ott voltunk. Mint egy katasztrófa övezetben, egymást érték a tájfunok, már csak számolták, hogy a nyolcadik, kilencedik. Utakat mosott el, partok szakadtak le a folyónál, és házakat öntött ki. Kemény időszak volt.

A művésztelepre jelentkezéskor meg kellett mondani, hogy ki milyen anyagból akar dolgozni. Én követ és bronzot kértem, a bronz az, amit én a legjobban ismerek, nagyon nehéz olyan

helyzet elé állítani, hogy egy bronzot egymagam is meg ne tudnék csinálni. Hogy Vietnamban másmilyen technológiát használnak, azt tudtam, de hogy annyira mást, mint később kiderült, azt nem tudtam. Volt egy tervem, amit azért vittem magammal, hogy ne kerüljek bajba, tudniillik az ember egy művésztelepen valósággal sokkos állapotba tud kerülni, annyira sok ismeretlen dologgal találkozók és annyi új benyomás éri, nem tud úgy a munkájára koncentrálni, mintha otthon lenne a műtermében. Erre fölkészülve, mindig viszek magammal valamit, amiből el tudok indulni. De Hué-ban nagyon okosan szerveztek, és az első négy napon mindenkit kirándulni vittek, hogy egy kicsit akklimatizálódjon. Ez a négy nap pontosan elég volt rá, hogy az ember fölmérje, mi az, amit meg tud csinálni, és mi az, amit nem. A szállodai szobámban elkezdtem rajzolgatni, egyszerűen jött a gondolat, alakult, úgy ahogyan kellett. A két részes munkának a címe: Élet és Halál. Gondoltam, ez egy olyan szimbolikus dolog, ami mindenütt működik. Alul a kő, a szent hegy egy szabályos négyszögbe helyezve, ami füves. Amilyen a buddhista kolostorokba van: nagyon alacsony fű, ők abba rakják a sziklát, ami a szent hegy, és abba a fákat, a növényt, ami egy kicsi bonsai kert. Az én szent hegyemen egy forma jelzi bronzból, amit az ember fölépít a természetben. Ez a kapocs ég és föld között. Ez az Élet: alul a kő és fölül a bronz. A Halál: a bronzon, azaz a teremtett dolgon a kő. Megfordult volna az anyag, meg a forma. Kő és bronz, bronz és kő. A ház és a kőkoporsó.

Mert a bronzöntődét előntötte az árvíz és nem tudtak két hétig dolgozni, a két részes szobornak csak az egyik részét készítettem el. Lemondtam a Halálról. Maradt az Élet! (Nevet.) De majd egyszer megcsinálom, mert szépen megcsináltam volna. Jó egyszerű volt, azért szerettem. És nem volt óriási. Egy méter harminc a magassága, belátható a mérete, mértéktartónak gondoltam.

– És a többiek mit csináltak?

– Különböző. Mindenfélét csináltak. Voltak figurális munkák, átírtan figurálisak, teljesen nonfiguratívak, voltak kicsit koncept munkák, amilyeneket az ausztrálok vagy a svéd csináltak. A japán, a Jaszusi, ő nagyon jól csinált.

– És hogyan készült a szobrod?

– Az én kövemet a művésztelepen egy tizenhat éves, körülbelül harminc kilós kisfiú faragta, hihetetlen szakmai tudással. Ebben nőtt fel, nem megerőltetve dolgozott, hanem a leggyönyörűbb könnyedséggel. Ővele egyáltalán nem volt közös nyelvünk. Ő nem tudott angolul, én nem tudok vietnamiul. A főiskolásmmal sem tudtunk semmilyen közös nyelven, akit szobrász asszisztensnek adtak mellém, hogy segítsen organizálni, vagy esetleg még tetteleg a szobrot előállítani. Egyáltalán nem értette, bármit mondtam angolul. Tehát itt akkor mi maradt? Rájöttem, és egy időn túl egyszerűen lejátsoztam, hogy mit akarok a formáimmal csinálni. Pantomim mozdulatokkal adtam elő vagy mimikával. Az arcóm felfújtam, ha azt akartam, hogy érezze, hogy az a forma ilyen kell hogy legyen, és beszéltam, hogyha negatív. Csak ez működött.

El sem tudja az ember képzelni, hogy az milyen, ha elme egy kultúrából, aminek latin alapja van. Ott semmire nem mész a latin eredetű szavakkal, a nemzetközi szavakkal. Az egy másik kultúra. Európában, és még Amerikában is tudod a közös nyelvet használni, de ott nem működik. Így maradt a gesztus. De a gesztusaink sem érthetők egyből, és nem úgy érthetők. Tehát minden más, minden.

És az sem segít, ha elolvassák, kiejtik az ember előtt a vietnami szavakat, mert akkor sem tudja azonos magasságon el-

mondani. Egy vietnami ember hangszálai hiába ugyanolyanok, mint az enyéme, másra vannak edzve. Ezt pontosan látod, amikor egy csecsemőt tanítasz beszélni. A gyerek mindent meg tudna tanulni a japántól a szuahéliig, az angoltól a magyarig, mindent. Csakhogy aztán amire edded, arra állnak rá a füle, a hangszálai. És úgy öt év múlva sokkal nehezebb lesz megtanítani valami másra, egy szanszkritra vagy vietnamira, mert addigra már ezt gyakorolta. Nehéz kérdés ez. És ezért is nem érted meg, ha egy vietnami megszólal angolul, hacsak nem olyan füle van, hogy mégiscsak képes angolul megszólalni. Azt az angolt, amit ott beszélnek, nem érted meg, és ebből még sértődések is keletkeznek folyamatosan. Mert ötször megkérdedezed. És közben pedig azt mondja, hogy „how do you do”. És nem érted. Teljes képtelenség. Egy valami működik: hogyha a sors keze akarja, akkor úgy lesz, ahogy szeretném, akkor tényleg oda jutok el, ahova készülök, és nem a nem tudom én hova.

Amikor a hat hét eltelt, mentünk Kambodzsába, Angkorba, ugyancsak a nagykövet barátunk biztatására és segítségével. Az ő szerepe fontos, mert hogy ő, mondhatom azt, hogy Angkor szerelmese. Van is egy alapítványa, aminek Királyi Angkor Alapítványa a neve. Azon dolgozik, hogy sor kerüljön a műemlékek felmérésére, restaurálására. Ő rengeteg időt töltött Angkorban, és nagyon érti, ismeri. Úgy hívják, hogy Jelen János, és ki is adott Hegyi Gáborral egy könyvet Angkorról, ami gyönyörű. Érdemes megnézni.

Elmentünk Angkorba, vagyis hát Bangkok–Siemreap–Bangkok, ez volt az útvonalunk. Semmi mást nem láttunk Kambodzsából, csak ezt a helyet, de ez nekem akkora élmény volt! Én annyira szerettem azt az országot! Gyönyörű! Szívem szerint való az a tájkép. És kedvesek az emberek. Kambodzsáról egy kicsit elakadt hangon tudok csak beszélni.

A fényképeket se kell elővennem, hogy a szemem előtt legyenek azok az indiai hatásról tanúskodó gyönyörű kis égi lények vagy udvarhölgyek Angkorban. Vagy az oszlop, amit körülvesz egy óriási gyökér. Ahogy, ha nem kezelnék, az őserdő benőné, megint visszavenné Angkort, három perc alatt. És a nyugalom maga, a négy forrással: egy szögletes vízmedence lépcsőkkel, a közepén egy kör alakú ugyancsak lépcsős kiemelkedés, ami egy templom, benne a négyszögletes medencében, és az állat megy efelé. Ez valamikor, amikor még vízben állt a szobor, olyan volt, mintha az emberek a fejük fölé tartanának egy bikát, és vinnék a templom felé. A négyszögletes tó körül a négy oldalán négy kisebb medence volt, amibe arcon keresztül folyt a víz. A nagy medence vízszintje forrássá alakult, egy emberarcú, egy bika arcú, egy elefánt arcú és egy démon arcú forrássá. Gyönyörű volt.

Angkorban reggeltől estig a templomokat néztük. Ott az a szokás, hogy motorosok viszik az embert arra a területre, ahol a templomok vannak. Motorost lehetett bérelni, megbeszéltük, hogy hány órakor jön értünk, és általában hatkor, vagy napfelkeltére már kimentünk valamelyik templomhoz. Körülbelül tizenegy felé, amikor már kezdett nagyon meleg lenni, visszajöttünk, elmentünk a piacra, ott ebédeltünk a jó kis kambodzsai kifőzésekben, és utána hazasétáltunk a szállodánkba, sziesztaztunk, mint ahogy mindenki keleten. S úgy kettő óra, három, fél négy körül, attól függően, hogy milyen távolra akartunk menni, egy másik templomhoz vagy ugyanahhoz, megint jött a mi motorosunk, kimentünk, este alkonyban vagy sötétedéskor vissza, újból piac, vacsora, séta.

Driver-nek hívják ezeket a motorosokat. Mindkettőnknek volt egy-egy ilyen motorosa. Ülsz a háta mögött, és teljesen olyan az egész, mint a Stalkerben: jön a vezető és visz a zóná-

ba. Itt ez a zóna most épp kulturális zóna, ugyanazt az érzést kapod, mint a Stalkerben. Te és a drivered. És nagyon sok függ a driveredtől. Hogy milyen habitusú ember, mennyire kedves, mennyire ismeri a terepet, bunkó vagy nem bunkó, tudsz-e vele kommunikálni. Végül is egyáltalán nem lehetett kommunikálni egy csomó emberrel, de mégis tudtál valahogy.

Angkorban a térképpel a kezünkben a driverrel megbeszél-tük, hogy hova megyünk, még szerencse hogy a kambodzsai nyelv az olyan, ott ezt angolul nagyjából megértették, hogy melyik templom, s akkor odamentünk. De azért az kikíváncs-zik belőlem, hogy ha ráböksz a térképre, és mutatod, hogy hova mennél, akivel beszélsz, azért még nem tudja, hogy hova. Mert hogy ez a térkép sem egy ázsiai dolog, lássuk be. S főleg egy perspektivikus térképet, amin a látnivaló képileg van ábrázol-va, azt egy ott élő ember nem úgy érti, másképp dekódolja. Megvan a térképen a templom, s a terv is a vezetőben, ahogy odamegy. És akkor szépen oda motorozol, a driverok kint vár-nak a templomon kívül. Az én driverem néha bejött, és ő is megnézte a templomot, amit már ötszázszor látott. Őt hát ez is érdekli. A többieket a pénz érdekli. Azért visz oda, ő abból él. Nagy a szegénység. Aki már összeácsolt egy motort, az szeretné annak az árát majd megadni, vagy visszaadni, ezek nehéz hely-zetek ott.

A driverok kint, mi pedig ajultan néztük ezt a kultúrát, ami valaha volt, és egyidőre eltűnt az emberiség emlékezetéből, és most visszajött. Hué-ban mondta egy barátomnak, látta az In-terneten, hogy Satelitről fölfedeztek Kambodzsában egy másik ilyen helyet, mint Angkor, amit az őserdő beevett, és most föl fogják tární. Tudniillik most ez az úr-régészet a divat, és ezek egészen fantasztikus dolgokat tudnak főnről. Jelen János bará-tunk, még mielőtt elutaztunk volna, megmutatta, hogy néz ki egy ilyen felvétel. Megtudható belőle, ha egy folyót eltérítettek a medréből. Vagy hogy ott építettek vagy nem. Hogy ott volt-e valaha valami. Valaha valami. Hihetetlen.

És nagyon döbbenetes élményekben is részesített minket ez a Kambodzsa. A drámát, ami ott lejajlott, még ma is érezni, és egész Ázsia szenved. Ha a legkisebb konfliktus van, min-dent teleszórnak taposóaknákkal, amit aztán soha többet nem talál meg senki, csak ha valaki rálép. Életemben ennyi nyomor-ékot és sérültet, mint ott, nem láttam. Borzalmas volt.

– *Ti Kambodzsában templomokat néztetek. Lehet tudni valamit a kultuszról, ami ezekben folyt? És hogy ez hogyan függ össze a nép-pel meg a kultúrával? Ez az egyik, ami nagyon érdekelt. A másik pedig az, hogy miután a lap e számában azt próbáljuk meg körüljár-ni, hogy mire is való a művészet, most még az is fontos lenne, hogy másképp van-e a művészettel ott, Vietnamban, Kambodzsában, ke-leten, mint esetleg nálunk.*

– Angkor, és ez az egész Dél-kelet Ázsia olyan helye a világ-nak, ahol körbe sok a tenger, tehát hatalmas forgalom zajlott ott. Ők olyan kultúrákkal kerültek érintkezésbe, ott olyan kul-túrák hatottak egymásra, mint a kontinensből jövők, a tenger felé törekvők, valamint az oda beáramlók, és aztán később a kontinens felé haladók. Ezek a kereskedelem, kapcsolat, kom-munikáció révén ható kultúrák föltérképezhetőek. Volt a hindu, az indiai például. Itt Kambodzsában a vad hegyi törzsekből egyszer csak kialakult egy komolyabb királyság, és szintén a kereskedelem révén, mint nép is megerősödtek. Hindu hatásra, ami Jáváig is jellemző volt, épültek fel ezen a vidéken a temp-lomok, mind hindu templomokat láttunk eredendően, ame-lyekben hindu isteneket imádtak és a hindu kultuszt vették át. Mindegyik templom egy mandala, egy világkép ábrázolás. Ezek teljesen dekódolhatóak, ebben nincs semmi titokzatos. Később,

amikor a thai királyok lerohanták Kambodzsát és képesek vol-tak megrendíteni ezt a birodalmat, ez azzal a felismeréssel járt, hogy talán az isteneik mégsem védik meg őket. És amikor egy kicsit összerázták magukat, és még megúszták a környező népek hódítási törekvéseit, akkor a buddhizmus kezdett rájuk hatni. Megrendültek a saját isteneikben, így mondják a történészek. Nyilván ezek csak teóriák, de tény, hogy egyszer csak a temp-lomok elkezdtek igazából buddhista templomok lenni. Még-hozzá a déli buddhizmus írta át őket. Ez a kiskocsi, a hinajána buddhizmus, vagy a helyi elnevezés szerint: theravada. Az az irányzat, ami jellemzi Laoszt, Dél-Vietnamot, Kambodzsát, Taiföldet. Tehát nem a mahajána buddhizmus, ami Tibet, Kí-na, Korea, Japán területén terjedt el. Ezeknek – felfogásukat és céljaikat tekintve is – vannak különbségeik.

Nyilvánvaló, hogy minket az építészet és a művészet vonzott elsősorban ide, és ezeknek még a mai napig sugárzó, fantasztikus erejük van. Egyszerűen tudod, hogy ezek itt szent helyek. Máig je-len van az az erőter, ami működött. Megrendítő nekünk látni ezt a művészetet. De ez körülbelül ugyanaz, mintha elmész a strassburgi dómba, ott is pontosan tudod ugyanazt. Hogy egy szent helyen vagy, és hogy fantasztikus. Szakmailag is nagyon érdekes volt, hogy hogyan van az kitalálva, és megcsinálva, és miért pont olyanra, és miért olyanok a domborművek. Ez rém tanulságos.

Erről már többen, többször beszéltek, hogy majdnem min-degyik templom szent helyen van. Rómában az egyik templom, San Clemente, a kedvenc templomom, amelyik alul egy ókori, vagy még korábbi szentélyre épült, később mitrász szentély lett, szóval négy-öt rétege van a templomnak, és a tetején van egy ókeresztény bazilika. Tehát ezek nem azért települtek oda, hogy eltüntessék az előző kultuszt. Hanem azért, mert ezek szent helyek voltak. Nem a dolgok fölülrása volt, vagy ilyen módon gyarmatosítása a cél sok esetben, hanem az, hogy tudni lehetett, hogy az olyan erőterben van, vagy olyan helyen, ami szent hely. És itt is ezeket lehetett tudni vagy érezni.

Szerintem a művészetnek ez a lényege. És erre való. Ere-dendően erre való: mindig is szakrális volt. Csak az utóbbi időben veszítette el ezt a fajta feladatát. Mindig ez volt a dolga, nem más. Csak főleg a felvilágosodás után, a reneszánszban, amikor az ember azt hitte, hogy ő valaki, hogy az ő egója az egy fontos dolog, vagy hogy úgymond a személyiségét fejleszteni vagy érvényre juttatni az fontos, akkor kezdődtek azok a bajok, amik a XX. századi művészetet jellemzik ilyen módon. Ami egyfelől drámai szomorúsággal tölthet el mindenkit, ugyanak-kor meg pontosan tudod, hogy ezt nevezheted közjátéknak, ha akarod, vagy egy tévedésnek.

Ez a zavar lemérhető a mai művészetben bárhol a világon, de mondjuk ez keleten, Vietnamban most úgy néz ki, ahogy nálunk kinézett, amikor a bolsizmus vagy a szocializmus még belezavart ebbe az amúgy is teljes tévedésbe. Ebbe a materialis-ta, ebbe a személyiség-túlhangsúlyozós ostobaságba, ami a mi kultúránk most. El lehet képzelni, hogy néz ez ki most ott kele-ten, szocialistában. A most csináltak közül olyan szobrot lát-tam a legtöbbet, mintha a hatvanas években járnék itthon. És néhány szocreál szobrot is sikerült látnom, amit még a mai na-pig is csinálnak. De ezt egyszerűen betudhatod a rendszernek. És amúgy a művészet állapotát meg az előbb már említett téve-désnek, aminek áldozatul esett, s ami jellemzi is az emberiséget az ezredfordulón, s amit majd biztosan kihever.

– *És a népművészet, az ott milyen? Beleértve a tárgyi népművé-szetet is. És milyenek a használati tárgyak?*

– A népművészet az jó. De az mindenütt jó is tud maradni, amíg nem lesz belőle szuvenir vagy bizonyos intézmények által

fölkarolt, hivatalos dolog, amikor már agyon van adminisztrálva, és úgy lesz.

A használati tárgyak szintjén egy csomó minden tökéletesen működik, a mai napig lehet használni. Az a varsa, amivel a csigabigát gyűjtik, meg a halacszkákat a rizsföldön. Ezek jól bevált, többszáz év óta kipróbált eszközök. Én is működtetem a háztartásomban ezeket az eszközöket, mert egyfelől egy csomó mindent hoztam is onnan, azon kívül pedig itthon is vásároltam. Van nekem egy vietnami kosaram, aminek a rendeltetészerű használatát ott tanultam meg, tehát én ebben mosom meg a rizsemet, meg az ezt meg azt. Rájöttem, hogy az alakja pont jó, a legkényelmesebben lehet használni. Például az összes késemet Vietnamból importáltam, mert ott kovácsolt késeket árulnak a piacon, ami olyan, mint a damaszkuszi penge, majdnem olyan. (Nevet.) Fantasztikus emlék. Jól vannak kézre kitalálva. Megtanultam ananászt hámozni, úgy ahogy azt kell. Az eszközöket ők úgy használják, azok még jól vannak használva, nem felejtették el. Nagyon-nagyon-nagyon érdekes dolgokat tanultam meg. Például azt, hogy ott a gyümölcsötől kezdve mindent elfelé hámoznak. Nekem nem esik kézre igazán, mert én magam felé tanultam itthon, de nagyon nagy a logikája. És a tetejében, ha úgy akarom, akkor mágikusan is van jelentősége: nem vagdosom magam felé a levegőt késsel. Ez egy nagyon fontos dolog. Ott nem lehet egy kést úgy átadni, hogy az éle, vagy a hegye rád nézzen. Ennek oka van, és jó is, hogy így van.

Az jó, amikor a lét minden szintje mágikusan van átszöve. Szerintem a lét akkor működik jól, ha ez az utolsó morzsáig így van kezelve. És ez a mi kultúránkban elfelejtődött.

Engem az első döbbenetem e téren Nepálban ért, egy étkezőhelyen, korareggel, hajnalban. A mama csinálta az ételeket, a gyerekek hozták ki, öt-hat gyerek volt a családban. A vállalkozás egy bódéból állt, előtte egy-két asztallal, tökéletesen tiszta és megbízható hely. Egy hajnali barangolás után kötöttünk itt ki, nem először, és a mama akkor kezdte a napot. Megjelent egy tálcával. A tálcán kis levelekre fölrakott rizshalmocskák, narancs, virágok voltak. Ezt a köré sereglő, a náluknál szegényebb gyerekeknek adta egyfelől, másfelől a három lépésre levő szentélyben a szoborhoz vitte. Osztogatta, a kutyának is lerakta, jött két kóbor kutya is.

Így kezdesz egy napot. Az adománnyal indulsz, és a hálával kezded. Ez egy másik életvitel. És ezt még itt is tetten érhetted. Az én dédnagymamám életében minden így zajlott.

Fölkelt, és a nap egy imával, egy fohással kezdődött. A napi munka közben mindenki megállt a déli harangszókor, és elmondta az Úr angyalát, és az esti harangszónál is abbahagyta a munkát és akkor is fohászott. És egyáltalán, a kenyérsütéstől kezdve a bármiig jelen volt a hit és a vallás, és ez rendezte az életet. És akkor a vasárnap tényleg vasárnap volt, és karácsony a karácsony, és így tovább. És ez még nem olyan régen így volt. Gimnazista voltam, amikor a dédnagymamám meghalt. Ő még őrizte ezt, a hetvenes években, Vámosgyörkön. Ami vasúti csomópont, nem egy elvarázsolt hely.

Hogy keleten mennyire helye van a művészetnek, és mennyire a hétköznap része! A tárgyak, amiket a hétköznapi életben használnak, művészi kivitelűek. Mert amikor magának megcsinál valamit és dolgozik vele, akkor nincs más a kezében, csak az a hihetetlen, évezredek tudás. Az csinálja meg jól. És akkor ami körülveszi, eleve nem rossz. Ez most romlik. A szemünk láttára romlik el. Az, ami eddig jó volt vagy ízléses volt, az átmegy egy édeskés giccsbe, de mindenütt a világon. Devalválódik egy csomó minden.

De keleten, amerre jártam, sok minden megvan még. Egy vietnami kolléga mesélt arról, amikor a hegyi törzsek között járt, köztük élt. Főiskolás volt, amikor előszörre kísérő, vezető nélkül egyedül kellett fölmennie a hegyre, megkeresni a törzset, ami nem volt veszélytelen vállalkozás. Döbbenetes dolgokat mesélt szobrokról. Fotói vannak, egy könyve összeállt rajzokból, a magánéletről, a kultuszok leírásából. Ki kellene adni.

Nekünk is van egy zseniális kutatónk, a Vargyas Gábor, aki a bruk hegyi törzset kutatja, és hónapokat töltött el egészen elképesztő körülmények között. Ezek sámánista kultuszt űznek, sámánjuk van, és érintetlenül hagyta őket a konfuciánus, buddhista, főleg Kínából importált vietnami kultúra.

– Hozz-e még valamit ez az utazás?

– Végig dokumentáltam Vietnamban a bronzöntés technikáját, és már régóta gyűjtöm, hogy öntenek itt meg ott. Most már egy csomó technikát láttam, és szeretnék egy olyan művésztelepet egy kollégámmal – aki a bronzöntésben zseniális és Karcagon él – ahol ősi technikákat próbálnánk ki. Erre akarunk most tavasszal pályázni, hátha megcsinálhatnánk nyáron. Lassan kezd fogalmam lenni, hogy öntöttek az ókorban, és így tovább. És lassan már erről a technikáról egy könyvet lehetne összerakni, ami nagyon érdekes. Hát nem tudom kinek. Nekem. (Nevet.)

A beszélgetést készítette: Mátyus Aliz

